

Др Софија Д. Божић

МИЛАН ЂУРЧИН КАО ПРЕВОДИЛАЦ*

У раду се анализирају полемике вођене у књижевној периодици између Милана Ђурчина, доцента за немачки језик и књижевност на Филозофском факултету у Београду и других преводаца с немачког језика (Риста Одавић, Јован Кангрга, Петар Талетов, Давид Пијаде,,). Ђурчин је критиковао њихов рад као лаички и незналачки, а они су њега представљали као квазистручњака и квазиинтелектуалца, оспоравајући квалитет Ђурчиновог превода дела Фридриха Ничеа *Тако је говорио Заратустра*. У међусобним пребацивањима изашле су на видело слабе стране германистике у Србији, па и недостаци самог Милана Ђурчина.

Кључне речи: Милан Ђурчин, германистика, Фридрих Ниче, преводаштво, лексикографија

О Милану Ђурчину, песнику, преводиоцу, научнику, професору универзитета, публицисти, запамћеном пре свега по уређивању загребачког часописа *Нова Европа* (1920–1941), писали смо до сада неколико пута (Божић 2010а; 2010б).¹ Разматрали смо рецепцију његове поезије код савременика и у потоњем времену и његове ставове о националној проблематици, у намери да се приближимо одговору на питање где треба тражити праве разлоге (можда и психолошке) Ђурчинове склоности да не одобрава већи део онога што је у југословенској краљевини долазило са српске стране, односно да кривицу за напетости у српско-хрватским односима, за отварање тзв. хрватског питања тражи у грешкама Београда, српских политичких странака и српских интелектуалаца. Запитали смо се да ли се разлози за такве ставове можда налазе у личном искуству које је стекао када је на његову поезију

* Рад је настао у оквиру пројекта *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развојак и положај у европској/свејској заједници* (бр. 47027), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Објавили смо и неколико писама која је књижевник Божић Ковачевић упутио Милану Ђурчину, а која доприносе свеобухватнијем сагледавању личности не само пошилаоца већ и примаоца, његовог живота и научног рада (Божић 2012).

српска књижевна критика реаговала негативним коментарима или када је његов превод Ничеовог дела *Тако је љоворио Заратустра* оцењен слабом оценом. Запитали смо се, такође, да ли су Ћурчинови ставови били израз његовог незадовољства целом средином због појединаца из те средине који га нису сматрали ни довољно даровитим уметником нити довољно компетентним познаваоцем језика (Божић 2010а: 133). Идући овим трагом, сада ћемо се зауставити на Ћурчиновом преводилачком раду, односно на проблемима које су у јавности вођене око његових способности на том пољу, с једне стране, и умешности Ћурчинових критичара у области превођења, с друге стране.

У време када је у Лајпцигу објављена (1905) Ћурчинова докторска дисертација *Српска народна љоезија у немачкој лићератури* (*Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*), у Београду се појавио превод драме Герхарта Хауптмана *Versunkene Glocke*, из пера књижевника Ристе Ј. Одавића. Млади германиста, тек претендент на место доцента Београдског универзитета, Милан Ћурчин није био нимало задовољан преводом и о томе је написао критички осврт у *Српском књижевном љаснику*. Иако је нагласио да је реч о специфичном делу које оживљава свет немачких бајки и које је, због необичних и несвакидашњих израза, веома тешко за превођење (отварајући питање да ли таква остварења уопште и треба преводити), Ћурчин је ипак оспорио вредност Одавићевих напора да српској читалачкој публици пружи могућност да ужива у Хауптмановој драми. Засметао му је, пре свега, сам наслов који, према критичару, није могао гласити *Ућоћљено звоно*, већ *Ућонуло звоно*. Осим на Одавићево знање језика, имао је приговоре и на његову преводилачку вештину: „он је изостављао, дометао, често непажљиво и понајчешће невешто преводио“, наводећи неколико примера како би доказао на основу чега то тврди (Ћурчин 1905а: 549–552).

Већ у следећем броју *Српског књижевног љасника* Одавић је одговорио Ћурчину, аргументовано побијајући његове примедбе. Сматрајући да му је „исувише олако пребачено“ како је направио читав низ грешака, преводилац је, између осталог, објаснио да се свесно определио за наслов *Ућоћљено звоно* зато што глагол „утонути“ показује радњу у којој је подмет у исти мах и предмет, а „утопити“ показује радњу која тражи засебан подмет и засебан предмет“. Другим речима, пошто звоно није утонуло само од себе, већ га је потопио један лик из драме, Одавић је сматрао да је приликом давања наслова поступио исправно. Бранећи се од критике, преводилац је истакао да се његов рад није допао само Милану Ћурчину, док га је неколико других приказивача оценило афирмативно. Не поричући да је направио извесне грешке и изражавајући спремност да их у даљем раду исправи, али очекујући да му се на пропусте указује са жељом да превод буде што бољи, Одавић је истакао да не тражи милост, већ само више предусретљивости, утолико пре што се ухватио у коштац са сложеним делом, изузетно тешким за превођење, као што је сам критичар напоменуо. Из његовог одговора, стиче се утисак да је Одавић био огорчен не толико због самих примедби већ због

тона којим је одисао Ђурчинов осврт, а у коме преводилац није препознавао добронамерност већ извесну надменост и охолост (Одавић 1905: 617–621).

Одавићев одговор није поколебао Милана Ђурчина у настојањима да раскринка све преводиоце с немачког језика који, по његовом мишљењу, нису довољно компетентни да се баве тим послом. Тако је у првом наредном броју *Српској књижевној гласника* негативно оценио превод Капуцинове беседе из Шилеровог *Валенцијиновог њабора*, објављен у *Лейојису Мајице српске* као рад професора српског и немачког језика у Српској православној великој гимназији у Новом Саду, Јована Живојновића (Ђурчин 1905б: 709–713).

Али, Ђурчин не само што је критиковао, већ је и сам имао критичаре. Један од њих, такође германиста и слависта по образовању, др Милан Шевић, познат као стручњак у области педагогије, у то време средњошколски, касније универзитетски професор, нашао је да је он, као и други преводиоци Гетеа (попут Алексе Шантића на чији је преводилачки рад имао низ озбиљних замерки), препевавајући *Мињону* великог немачког песника, много грешно, знатно се удаљавајући од смисла оригинала (Шевић 1909: 56–60). На то да у његовом преводу Гетеа нема ни поезије ни великог песника подсетио је и Јован Скерлић, изазван Ђурчиновим нападом у листу *Ново време* на превод једног одломка из Ростановог *Сирана де Бержерака*, објављен у *Српском књижевном гласнику* (У. 1910: 556–558).²

Не осврћући се на написе који су доводили у питање његов преводилачки таленат, па и саму стручност, Милан Ђурчин је наставио да прати појаве у области германистике и да их врло строго оцењује.³ Поводом изласка

² Скерлићу је засметало што се Ђурчин на неке преводиоце и њихове грешке обара, а друге пропушта. Упозоравајући на његове двоструке критеријуме, у ствари је алудирао на Ђурчинов превод једног одломка из *Сирана де Бержерака*, који је такође објављен у *Гласнику* и који Скерлић није позитивно оцењивао. Велики српски књижевни критичар сматрао је да је тај превод лошији од превода другог одломка, из пера Ђуре Димовића, који је Ђурчин напао. Скерлић је тим поводом наступио као ауторитет, подучавајући млађег колегу историји књижевности, очигледно уверен да су му потребне додатне лекције. Скренивши му пажњу на то да је Ростан тек другоразредни песник, упутио га је на Хајнеа и Гетеа као на неупоредиво талентованије ствараоце. Осим тога, Скерлић је указао на то да Димовићев превод једног фрагмента није књига већ је реч о тексту у часопису, који има сврху да задовољи тренутну потребу и који је, самим тим, ефемеран. Због свега тога, није било разлога да Ђурчин наступи жучно, пренагљује и одмах напада, већ је требало да редакцији *Гласника* пријатељски саопшти своја запажања. Можемо додати како је Скерлић вероватно био огорчен на млађег колегу зато што критикује *Гласникове* текстове и, самим тим, рад његове редакције, иако му је управо тај часопис, као младом песнику, без предрасуда ставио на располагање своје странице и прихватио га као сарадника и поред тога што су његови стихови били жестоко оспоравани у јавности. Треба скренути пажњу на једно запажање савременика према коме је, у време када је Скерлић писао текст у одбрану Димовићевог превода, Ђурчин био у сукобу с *Гласником*, чије уредништво му је отказало сарадњу и обуставило објављивање његових радова. Тим сукобом тумачени су Ђурчинови напади у *Новом времену*: као његов лични обрачун с кругом око *Гласника* (Кангрга 1912г: 301).

³ Већ је примећено како при томе није био нимало уздржан. „Његову оштрину нарочито су осетили преводиоци са немачког“ (Ђорђевић 1960: 371).

немачко-српског речника гимназијског професора Јована Кангрге Ђурчин је, 10. децембра 1911, одржао предавање у Друштву за српски језик и књижевност у Београду, које је затим преточио у чланак штампан у *Лейпцигу Матице српске*. Појаву новог речника он је искористио да упозори на стање у српској лексикографији, на манир да се изради речника приступа олако и површно, без темељног знања страних језика, искуства, стручних квалификација и спремности на дуготрајан, исцрпљујући, марљив и приљежан рад. Ђурчин је, очигледно, све ауторе лексикографских дела која су до тада била у оптицају сматрао лаицима, пледирајући за озбиљан, научни приступ тој врсти остварења. Према његовом уверењу, потреба за њима, која је заиста постојала, није никакво оправдање за објављивање лоших речника. Управо у потреби, односно у комерцијалним ефектима, Ђурчин је и видео разлог због кога се тог посла прихватају они који му нису дорасли. Иступајући врло оштро, аутор *Српске народне поезије у немачкој књижевности* је у свом предавању/напису поставио за циљ да докаже како је и речник Јована Кангрге потпуно промашен подухват јер његов састављач не познаје довољно немачки језик, не сналази се при коришћењу расположивих извора, не ради довољно пажљиво и занемарује принципе којих је неопходно придржавати се приликом уобличавања једног таквог остварења. Приговорио му је, на пример, да је унео речи које се ретко користе и којима није место у речнику таквог обима већ само у великим речницима док је, с друге стране, пропустио многе речи које нису смеле да му промакну. Према критичару, то је знак да Кангрга не разликује битно од мање важног. Исто се показало и када је давао значења речи, јер је често споредна значења стављао испред главних и сл. Све у свему, анализирајући речник, Ђурчин је открио читав низ нетачности и непрецизности; установио је да је Кангрга задржао све лоше стране претходних речника које је користио као српске изворе, да се због недовољног знања језика на неодговарајући начин служио немачким речницима, али да је најлошије резултате постигао тамо где се није ослањао на претходне прегаоце већ поступао по сопственом нахођењу, нагађајући и опредељујући се потпуно произвољно. Због свега тога, Ђурчинов коначни закључак био је да речник Јована Кангрге представља корак назад у односу на све до тада постојеће речнике немачког језика код Срба (Ђурчин 1912а: 83–94).

Очигледно не желећи да се брани од крупних оптужби изречених поводом речника, Кангрга је кренуо у контранапад. Обарајући се на, у то време објављен, Ђурчинов превод Ничеовог дела *Тако је говорио Заратустра*, он је вратио свом критичару „мило за драго“. Нагласивши како је имао намеру да уз помоћ превода Ничеа коригује значења речи у свом речнику, Ђурчина је најпре благо пецнуо тиме што га је назвао једним од најкомпетентнијих лица за тај посао, професором немачког језика на Београдском универзитету и српским књижевником, што је све требало да резултује савршеним преводом; утолико пре јер је то његов први рад такве врсте откако предаје, па се очекивало како ће га обавити с посебном пажњом и посвећеношћу.

Кангрга је, без сумње, алудирао на веома оштре Ђурчинове констатације о речнику. Такође је подвукао његове речи из поговора како је настојао да превод буде што вернији оригиналу, уместо да „дотерује“ Ничеа ради бољег ефекта.⁴ Помно проучивши сваку појединост у Ђурчиновом раду, Кангрга је био убеђен да је нашао безброј пропуста, почевши од штампарских грешака, преко лоше и нетачно преведених речи, целих нетачно преведених места, изостављених делова и недопустивих грешака у српском језику, прецизно их пописујући (КАНГРГА 1912а: 227–231).

Ни мало боље мишљење о Ђурчиновом преводу није имао ни публициста Петар Талетов, који се и сам бавио превођењем с немачког. За читаоца *Заратустре* проблем су, тврдио је он, германизми, провинцијализми и неологизми који су последица Ђурчиновог непознавања српског књижевног језика. „[...] он није дао Ничеа“, тврдио је Талетов, „није дао његов мушки, опори, срчани, иронични, уметнички итд. стил; он, речју, није пружио једно

⁴ Свестан извесних пропуста, а можда и очекујући лош пријем свог рада, Ђурчин је неколико страница поговора посветио оправдавању превода. У том осврту, за који се не може рећи да спада међу уобичајене текстове који прате преведена дела, он је написао, између осталог, следеће:

„Она позната истина, да преводи уопште, а нарочито преводи песничких дела, не могу заменити оригинал, важи још у већој мери за преводе Ничеових списа; и још у већој, за његова *’Заратустру’*. Све и кад би се дале до краја наслутити – јер код Ничеа не може увек бити реч само о простом разумевању текста – па срећно репродуковати све нијансе смисла, остају још једнако стил, и језик, препуни слика, и обрта, и игара речма, и кованица, и подударања у звуку и по изговору, и, речју, свакојаким бравура, које се у већини случајева не дају превести. [...] У таким приликама, наравно, може бити говора само о релативно добром преводу, то јест о бољем или лошијем преводу *’Заратустре’*.“

Не само да, дакле, не мислим да је овај мој превод уопште добар, него не мислим ни да је најбољи који сам ја могао дати. И ово из истих горњих разлога: *’Заратустра’* није дело које се дефинитивно преводи у једном потезу, и тако рећи преко ноћ. Да сам га могао држати бар девет година у фијоци, па увек снова прочитавати, јамчим да би био бољи. Овако, будући да је постао на брзу руку, једва с две до три коректуре, у њему има зацело и доста нетачности, и много неравности и неприкладности, које бих могао и сам запазити, и уклонити. Ако ми још и други, који знају, у томе помогну, и ако буде прилика, *’Заратустра’* у другом издању даће српским читаоцима Ничеово главно дело у бољем преводу него што је овај.

Иначе, од оба начина превођења: држати се верно оригинала па сваку мисао дословно преносити, или покушати ући у дух пишчев па преводити слободније у духу свога језика, придржавао сам се с почетка првог, али сам се, у току посла, и на савет искусних пријатеља, одлучио за други, будући да је, најзад, песничка вредност *’Заратустре’* ипак већа него филозофска. Ипак сам се притом трудио да не повредим врховно правило при сваком превођењу: да се у преводу не казује друкче него у оригиналу оно што је и аутор, на свом језику, могао исто тако, и с истим ефектом, друкче рећи, *ga je хйео*. И ово овде истиче нарочито, јер се може многоструко учинити да је у овој књизи понешто требало друкче, боље, рећи; нека се сравни дотично место с оригиналом, па ће се често наћи да је и Ниче, да је хтео, могао исто тако *’боље’* рећи, – а ја нисам држао да ми је допуштено да дотерујем Ничеа. [...]“ (Ђ[урчин] 1912ђ: 241–245).

нежно и уметничко дело, већ је треснуо пред нас један груб и гломазан рад, издељан секиром“ (ТАЛЕТОВ 1912: 183–185).

Готово исто што и Кангрга и Талетов тврдио је и Давид С. Пијаде, учитељ немачког језика из Ваљева: Ћурчин „врло рђаво зна свој матерњи језик“, „има ружан и рогобатан стил, који је нејасан, често двосмислен и смешан“ и „врло рђаво зна немачки језик“, наводећи бројне примере како би поткрепио своје тезе. Пијаде је, међутим, био много оштрији од Јована Кангрге, па и од Талетова. Откуда Ћурчину дрскости да се појави с тако лошим преводом, питао се учитељ. Извргавајући доцента руглу, забележио је следеће: „Ниче је свога Заратустру истесао од мермера а г. Ћурчин га је начинио од блата, и то од оног црног, београдског блата. Место оних нежних нијанса и финих прелаза код Ничеа, наилазимо код Ћурчина сваки час на рупчаге и чворуге које очи боду. Све је код њега унакажено, карикирано“. Пошто преводилац „нема смисла за послове такве врсте“ нити „трунке творачкога дара“, будући да је, другим речима, неспособан, Давид Пијаде је отишао толико далеко да је отворио питање његовог даљег останка на Универзитету. Отворено пледирајући за то да се Ћурчин уклони с највише београдске и српске образовне установе, упозорио је на то (вероватно тенденциозно, зато што је Ничеов преводилац ослонац и узоре тражио у западном свету) да ће Запад с правом посумњати у способности целог „колегијума“ који у својим редовима има таквог доцента, само ако коначно открије његове праве капацитете (ПИЈАДЕ 1912а: 122–124; 1912б: 156–157).

О Ћурчиновом раду на чувеном Ничеовом делу крајње неповољно се изјаснио и млади филозоф, природњак и лексикограф др Светомир Ристић с докторатом Лајпцишког универзитета, у то време суплент Треће београдске гимназије а касније професор Више педагошке школе и Филозофског факултета у Скопљу, нимало не штедећи београдског доцента: „Преводилац показује источњачко незнање, оријенталску немарност и левантско научно непоштење“ (РИСТИЋ 1912: 163–167).⁵

Много одмеренији био је историчар Владимир Ћоровић, похваливши Ћурчина и као песника и као научника, као одличног познаваоца немачког језика, процењујући да је он „свој посао вршио пажљиво и са пуним разумијевањем идеја пишчевих“, те да је, захваљујући његовом прегнућу, српска књижевност добила једно од најзанимљивијих дела савремене литературе. Ћоровић, који је још пре објављивања *Zaratus̄tre* на српском језику већ и сам готово у целини превео то дело, тврдио је да је Ћурчин у потпуности разумео Ничеове идеје и тачно их пренео. Али, на изненађење читаоца, познати историчар у даљем тексту потпуно оповргава све што је позитивно рекао о београдском доценту. Заузимајући, бар декларативно, гледиште супротно од оног које су заступали Ћурчинови противници, он налази, на

⁵ Ристић је био познат по својој истинољубивости и интересовању за етичка питања (Ристић 1928). Као такав, није се устручавао да критикује чак ни такве ауторитете какав је, на пример, био Бранислав Петронијевић.

пример, да преводилац није водио довољно рачуна о стилу користећи перфекат где је требало да употреби аорист, много примеренији Ничеовом библијском стилу. И у многим другим стварима Ђурчин није успео да сачува особине стила великог филозофа: „Г. Ђурчину у извјесним случајевима недостаје потпуна прецизност, адекватност израза; честа је оскудица нашег, српског израза“, поновио је Ђоровић, у блажој форми, оно што су преводицу замерили много мање наклоњени критичари. Историчар је такође утврдио и доказао конкретним примерима да је Ђурчин по свом нахођењу додавао речи, па чак и мање реченице, којих у оригиналу нема, као и то да је, с друге стране, поједине речи и реченице из оригиналног текста у преводу изостављао. Ђоровић је био зачуђен и неким Ђурчиновим коментарима уз превод, попут доцентовог признања да не мисли како је превод добар нити да је најбољи који је могао да пружи, како је настао на брзину, на подстицај издавача, а не на сопствену иницијативу (Ђоровић 1912б: 98–104).

Милан Ђурчин одмах је покушао да се одбрани од Ђоровића, али не само тако што ће га аргументовано побити већ и тиме што ће, на извештан начин, дискредитовати оцењивача. Наиме, Ђоровићево признање како је и сам превео *Заратустру* подстакло је Ђурчина да напише следеће: „И досад сам већ имао срећу – да ли срећу? – да радим на послу који у исти мах и други раде, али да га, случајно, први објавим. Сад ми се опет то десило. *Шта онда осћаје њим друјима нећо да њосћану моји, наравно најкомјешенјнији, кријичари?*“ (курзив – С. Б.) Иако му је признао стручност, чини се како из овог навода произлази да је Ђурчин хтео да историчара представи као човека који се на њега обрушио из зависти што га је предухитрио у послу којим се и сам бавио. Ђоровићеве примедбе, које је поделио на четири групе: омашке у преводу, стилски недостаци, допуњавање текста и недовољно познавање српског језика, Ђурчин није прихватио истичући, на пример, како је Ничеа допуњавао ретко, и то зато да би реченицу учинио јаснијом за српског читаоца. Највише га је погодила последња група примедби и од њих се правдао подсећајући на специфичности у језику којим се говори у различитим областима, што утиче на читаоца ако није из истог краја из ког је аутор, као и на то да је *Заратустра* препун необичних фраза, обрта у изразу и игара речима, због чега треба бити врло обазрив при стављању замерки. Ипак, Ђурчин није тврдио да је непогрешив, јер „човек се учи док је жив, и ко се боји грешака, нека и не почиње радити“. Свестан пропуста, поставио је питање зашто Ђоровић није на њих указао наводећи више примера, јер му се на основу малобројних доказа које је приложио уопште не може веровати. Ђурчин је понудио историчару и друга објашњења: да не мисли како је превод Ничеовог дела најбољи који је могао дати зато што *Заратустра* не може да се преведе „у једном потезу“, зато што има много послова које не може да напусти, а који му не дозвољавају да се у потпуности посвети превођењу, зато што *Заратустра* није његово најомиљеније Ничеово дело (али је „најпопуларнији и за издавање најподеснији спис Ничеов; тешко је чак замислити, да би се могло нешто превести и издати на

српском пре њега“), али пошто му је издавач већ неколико пута давао на преглед преводе који су му нуђени за објављивање, а он га саветовао да их не издаје, најзад је пристао, под његовим притиском, да сам преведе *Заратустру*, и то у најкраћем року (Ћурчин 1912д: 155–159).

Владимир Ћоровић је ипак остао при своме. И даље тактичан, уважавајући Ћурчинову стручност, одбио је његов приговор о малом броју доказа које је поднео да поткрепи своја запажања; пошто није хтео да оптерећује читаоце мноштвом појединости, није ни унео све што је приметио. У сваком случају, за Ћоровића није било спора о томе да се Ћурчин ту и тамо показао невешт, као када је, примера ради, преводио „препадне ме сан“, уместо „спопане ме, савлада ме“ сан, што је историчар с правом истицао као исправан облик. Такође, Ћурчина је наљутило што је Ћоровић напоменуо да он нема разлога да ради за новац, али је историчар то поново нагласио: *Тако је ѿговорио Заратустра* је веома важно дело да би се журило с превеђењем, а доцент озбиљан научник и уз то богат човек који не мора да пише „ради коре хљеба“, односно ради обезбеђивања средстава за решавање егзистенцијалних проблема (Ћоровић 1912а: 160–162).

Милану Ћурчину није било својствено да се уздржава од полемика тако да није остао дужан одговора не само Владимиру Ћоровићу, већ ни другима који су ниподаштавали његова прегнућа. Верујући да тиме доказује како се ради о „подивљалим књижевним наравима“ обичних медиокритета чија се очајничка борба за опстанак – коју воде јер се осећају угрожени од бољих од себе – претворила у „праву дивљачку хајку“, а не о објективним ставовима добронамерних колега, он је подсетио на то да је Исидора Секулић појаву *Заратустре* на српском језику обележила текстом насловљеним: „Један датум у нашој преводној књижевности“, а затим је исти часопис који је донео њен приказ, објавио и други у коме се Ћурчин оптужује, ни мање ни више, него за „злочин“ (Д. Пијаде) (Ћурчин 1912б: 611).

У ствари, ако се боље погледа осврт познате књижевнице у коме је она, нема сумње, поздравила Ћурчиново остварење, истичући његове квалитете проистекле из преводиочевог знања, вештине и педантности, приметиће се и у њему извесне критичке опаске. Без унапред постављеног циља да региструје сваку ситницу која доводи у питање Ћурчинову умешност, општено вреднујући резултате које је постигао када се ухватио у коштац са Ничеом, Исидора Секулић нашла је како „у одељку *О неокаљаном сазнању* и *Песма у ноћи* није успела тежња преводиочева да у склопу текста рефлектује све нијансе осећања Ничеових мисли. Одељак *О неокаљаном сазнању* даје тек силуету оне импресије о храбрости и вољењу живота коју црпимо из оригинала; а у одељку *Песма у ноћи* са малом је уметношћу преведено оно велико филозофско разматрање које гуши велику песничку екстазу“. Још један уочени недостатак односи се на ритам који је „страдао, можда и пропао“, мада је књижевница то оправдавала чињеницом да је *Заратустра* дело које може имати прави ритам само на језику на коме је написано (Секулић 1911: 641–642).

Поводом Ничеовог *Zarathūstīre* огласило се још једно значајно име из српске прошлости: владика Николај Велимировић. Дајући своје тумачење тог дела, он се само узгред осврнуо на превод. По његовом мишљењу, сама идеја о превођењу *Zarathūstīre* веома је смела, а Ћурчинов подухват успео је „безмало онолико, колико се у опште с преводом овакве једне ствари може успети“. Епископ охридски и жички замерио је преводиоцу само то „што је био до скрупулозности ‘граматичан’“. Ниче је био рушитељ свих светиња, па и оних које се односе на граматiku и синтаксу, а Ћурчин је, посредујући између два језика, ублажио његову деструктивност (Велимировић 1911: 308).

За разлику од Исидоре Секулић и владике Николаја, који нису имали никакве личне разлоге да иступе против Ћурчина, са Кангргом је било управо супротно и преводилац је био свестан те чињенице. Када су у питању Пијаде и Талетов, није му било сасвим јасно о чему се ради, осим што је учитељ и сам преводио *Zarathūstīru*, па су се у томе што га је Ћурчин предухитрио у објављивању могли тражити мотиви његове острашћености. Било како било, Ћурчин је подвукао да нико од њих није требало да наступи у улози његовог критичара, јер нико од њих то, једноставно, не може бити (Ћурчин 1912б: 612–613). Преводилац се затим упустио у одбрану свог рада, побијајући, колико је могао, једну по једну примедбу. Једна од главних тачака његове одбране темељила се на начелима која је изнео у поговору, којима се определио за слободан превод у духу српског језика, уместо за дословно преношење сваке Ничеове мисли (Ћурчин 1912в: 678). Иако је у полемици са Владимиром Ћоровићем признао како је преводио брже него што је пожељно и недовољно усредсређено због других обавеза, Ћурчин је сада признао само неколико грешака, и то не оних које се односе на знање немачког језика, већ на правилну употребу српских речи и израза: да треба говорити радије, уместо, што је њему било својствено, некњижевно рађе, последњи пут уместо задњи пут и слично (Ћурчин 1912г: 783).

На Кангргу је Ћурчинова одбрана оставила крајње неповољан утисак. Он ју је доживео као „одговор који кипти надутошћу, потцењивањем својих критичара, извртањем, недотупавним досеткама и сваковрсним увредама“. Региструјући Ћурчинов надмен став и склоност омаловажавања других, Кангрга је схватио како му прети опасност да упадне у замку, поведе се за емоцијама и своје негодовање искаже на недоличан начин. Одбијајући, као професор и васпитач младих нараштаја, општење које прекорачује границе пристojности, ни он се ипак није успео уздржати од повишеног тона (КАНГРГА 1912б: 464 и даље).

Овог пута Кангрга је прихватио расправу о речнику. Чин освете, који је Ћурчин препознао као покретачки мотив ругања преводу *Zarathūstīre*, он је доста неуверљиво побијао чињеницом како је као наставник немачког језика дужан да прати преведену литературу и како његов приказ не би био другачији чак и да се Ћурчин изјасни позитивно о речнику. Своје дело Кангрга је бранио ауторитетом „тројице истинских стручњака за немачки језик“ – чији идентитет нисмо успели да утврдимо – који су, после предавања у Друштву за српски језик и књижевност, поводом речника, Ћурчину одржали

лекцију, или је бар тако тврдила његова жртва. Бранио га је и скретањем пажње на бесмисао преводиоачеве аргументације по којој речник не ваља јер је настао простим преписивањем немачких речи из других речника, када је то уобичајен поступак приликом састављања таквих дела, будући да се речи не могу измишљати. И као што је преводилац *Зарайусџире* њему пребацивао због осветољубивости, исти тај мотив је и Кангрга открио иза Ћурчиновог неподштавања речника: преводиоцу је засметало што га је предухитрио, па није успео (због бављења разним другим пословима, изван домена струке, попут издавања *Српско-хрватској алманаха*, примећивао је лексикограф) пре Кангрге да изађе у јавност са сопственим речником и уџбеником за немачки језик (КАНГРГА 1912б: 466–467).

Јован Кангрга предочио је Ћурчину још много тога. На пример, да није ништа необично то што је у једном истом часопису превод *Зарайусџире* прошао пут од „датума“ до „злочина“, јер је и о Кангргином речнику, у *Српском књижевном гласнику*, прво писано у суперлативима, а затим као о потпуном промашају. Зашто Ћурчин није осудио и тај поступак – утолико пре што се уредник *Бранковој кола* променио од тренутка када се у њему јавила Исидора Секулић до написа Давида Пијаде, док је *Гласник* водила стално иста редакција – питао се лексикограф, очигледно правећи алузију на двоструке критеријуме преводиоца. Затим, Ћурчинову констатацију да је Кангрга у *Зарайусџири* нашао само шест штампарских грешака, лексикограф је негирао опомињући преводиоца, који је то пропустио да помене, како је навођење тих неколико словних омашки завршио речима „и тако даље“, јер их има на хиљаде. То су чак, тврдио је сад Кангрга, толико грубе грешке да је имао пуно право да га због њих оштро нападне, али он то ипак није учинио, већ је поступио кавалерски, сврставши их међу *errata*. Поред тога, Ћурчина је представио као потпуну незналицу, будући да је све Кангрдине наводе немачких речи према новом правопису, који је у Немачкој био у употреби већ десет година, уврстио у словне грешке, тражећи да их цитира по старом правопису. Кангрга га је, затим, прогласио за плагијатора, разоткривши, у науци уистину недопустив, начин на који је саставио предговор *Зарайусџири*: коришћењем немачких аутора који су писали о Ничеовом делу тако што је њихове текстове преводио од речи до речи, али без знакова навода који би упућивали на то да се ради о цитатима и без указивања на то ко стоји иза њих, потписујући се, уместо тога, својим именом и презименом! Поменимо још и то да је Кангрга одбацио Ћурчиново оправдавање као неумесно, јер слободан превод, на који се позивао као на своје полазиште, не подразумева рђаво репродуковање оригинала (КАНГРГА 1912в: 139–144). За своју тезу о Ћурчину као недовољно образованом и некомпетентном човеку Кангрга је потражио потврду и код других истомишљеника, подсећајући на то како су његове радове оценили Матија Мурко, Јован Скерлић и Милан Шевић (КАНГРГА 1912г: 301–302).⁶

⁶ Имајући у виду све ово што је Кангрга изрекао на рачун Ћурчиновог превода *Зарайусџире*, не делује нам тачно лаконска констатација Данила Басте – који у тај проблем, по

*

Мала, предратна Србија још увек је оскудевала у школованим и образованим људима, па тако и у ваљаним преводиоцима са светских језика. Тим послом бавили су се и људи који се не могу убројати у врхунске стручњаке, али захваљујући њима српска читалачка публика која није имала прилике да научи стране језике добијала је могућност да се упозна с неким од најзначајнијих дела европске књижевности, филозофије и науке. У складу са својим способностима и знањима они су учествовали у едуковању ђачке омладине и свих осталих писмених и за књигу заинтересованих појединаца, па, ма како њихови преводи понекад били невешти, можда чак и веома лоши, допринос тих људи просвећивању или, бар, обавештавању Срба о достигнућима других народа, ипак не би ваљало потценити, нити њихов рад сасвим обезвредити. Милану Ћурчину, као доктору Бечког универзитета и човеку коме, како је сам више пута нагласио, скромност није била јача страна, сметало је што се у његов тежак и одговоран позив мешају они чије академско знање није увек било на нивоу његовог. Многе Ћурчинове примедбе, њима упућене, сасвим су на месту али он их, изгледа, није износио довољно обазриво, не водећи рачуна о људским емоцијама, о томе да ће се они који не заузимају тако висок положај у друштву као он, лако увредити, а његове приговоре доживети лично. Преводиоци које је Ћурчин критиковао видели су га као човека хипертрофисаног ега који, осим сопствених, не види и не признаје више ничије квалитете. А када је требало да се покаже на делу, он је и сам, како закључујемо из свега што је о томе у Ћурчиново доба писано у периодици, правио необичне и неочекиване грешке и упадао у контрадикторности приликом објашњавања са својим опонентима. Колико његове замерке њима, толико су и многа њихова запажања о његовим пропустима тачна. Уместо да докаже како је супериоран он је, чини се, пружио доста материјала онима којима се замерио да га представе као лажну величину, као квазистручњака и квазиинтелектуалца чије високо мишљење о самом себи није утемељено ни на каквим способностима и кога зато треба „детронизовати“ и свести на праву меру. У сваком случају, међусобним пребацивањем изашло је на видело много тога што је било лоше на пољу струке и код Ћурчина и код осталих преводилаца, а показали су се и сви њихови људски недостаци који су их водили у непотребне сукобе и обрачуне чији је интензитет нарушавао достојанство тих интелектуалаца и у први план истицао њихову нетрпељивост, ситничавост и осветољубивост.

свему судећи, није дубље улазио – да је Ћурчин у три броја *Српској књижевној гласници* „сасвим уверљиво“ одговорио на замерке својих критичара (BASTA 1980: 160). „Још која реч о српском преводу“ одузима снагу Ћурчиновим оправдањима, коју она имају када се не зна како их је оповргавао Јован Кангрга.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Божих, Софија. Милан Ћурчин између српства, хрватства и југословенства. Марко Недић, Весна Маговић (ур.). *Нова Европа 1920–1941: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010а, 123–137.
- Божих, Софија. Писма Божидара Ковачевића Милану Ћурчину (1954–1957). *Philologia Mediana* IV/4 (2012): 313–325.
- Божих, Софија. Поезија Милана Ћурчина између оспоравања и признавања. *Philologia Mediana* II/2 (2010б): 275–284.
- Велимировић, Николај. Тако је говорио Заратустра од Ф. Ниче-а. Милан Ћурчин (прев.). *Дело* 61/2 (1911): 299–308.
- Ђорђевић, Милош. Др Милан Ћурчин (14. XI 1880 – 20. I 1960). *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* XXVI/3–4 (1960): 370–372.
- КАНГРГА, Јов[ан]. Фридрих Ниче: *Тако је говорио Заратустра*. Милан Ћурчин (прев.). *Просвејни гласник* 2 (1912а): 227–231.
- КАНГРГА, Јован. Ф. Ниче, Тако је говорио Заратустра. Још која реч о српском преводу. *Дело* 63/3 (1912б): 464–468.
- КАНГРГА, Јован. Ф. Ниче, Тако је говорио Заратустра. Још која реч о српском преводу. *Дело* 64/1 (1912в): 139–144.
- КАНГРГА, Јован. Ф. Ниче, Тако је говорио Заратустра. Још која реч о српском преводу. *Дело* 64/2 (1912г): 29–303.
- Одавић, Риста. Герхарт Хауптман: Утопљено Звоно, драмска бајка у пет чинова. С немачког превео Р. Ј. Одавић. *Српски књижевни гласник* XIV/8 (1905): 617–621.
- Пијаде, Давид С. Критички преглед. Потук. *Бранково коло* IV (1912а): 122–124.
- Пијаде, Давид С. Критички преглед. Потук. *Бранково коло* V (1912б): 156–157.
- Ристић, Светомир. *Из борбе за научни морал у Срба*. Београд: Штампарија Давидовић, Павловић и друг, 1928.
- Ристић, Светомир. Ниче, Фридрих, *Тако је говорио Заратустра*. Књига за сваког, и ни за ког. 1. и 2. део. Београд, 1912. Издање књижарнице С. Б. Цвијановића. Превео с немачког д-р Милан Ћурчин, стални доцент за немачки језик на Универзитету у Београду. *Насиљник* XXIII/3–4 (1912): 163–167.
- Секулић, Исидора. Један датум у нашој преводној књижевности. *Бранково коло* XVIII/41 (1911): 641–642.
- ТАЛЕТОВ, П[етар]. С. Фридрих Ниче. *Тако је говорио Заратустра*. Издање књижаре С. Б. Цвијановића. Београд, 1912. *Звезда* 3 (1912): 183–185.
- Ђоровић, Владимир. Моје примједбе. *Прејед* XIV (1912а): 160–162.
- Ђоровић, Владимир. Фридрих Ниче: *Тако је говорио Заратустра*. Издање С. Цвијановића, Београд, 1911. *Прејед* III/XIII (1912б): 98–104.
- Ћурчин, Милан. Герхарт Хауптман: Утопљено Звоно, драмска бајка у пет чинова. С немачког превео Р. Ј. Одавић. Београд 1905. *Српски књижевни гласник* XIV/7 (1905а): 549–552.

- Ђурчин, Милан. Јован Кангрџ. *Немачко-српски речник*. Београд. Издање књижарнице Рајковића и Ђуковића. 1912. *Лейџоис Мајице српске* 287/3 (1912а): 83–94.
- Ђурчин, Милан. Капуцинова беседа из Шилерова *Валенцијанова њабора* у српском преводу г. Живојновића. *Српски књижевни гласник* XIV/9 (1905б): 709–713.
- Ђурчин, Милан. Око превода *Заратустуре*. *Српски књижевни гласник* XXVIII/8 (1912б): 610–618.
- Ђурчин, Милан. Око превода *Заратустуре*. *Српски књижевни гласник* XXVIII/9 (1912в): 678–688.
- Ђурчин, Милан. Око превода *Заратустуре*. *Српски књижевни гласник* XXVIII/10 (1912г): 772–786.
- Ђурчин, Милан. О преводу *Заратустуре*. (Поводом критике госп. Владимира Ђорговића, у 13. свесци *Прејлега*). *Прејлег* XIV (1912д): 155–159.
- Ђ[урчин], М[илан]. О преводу. *Тако је њоворио Заратустура: књија за свакој, и ни за кој* од Фридриха Ниче-а, 1. и 2. део. Београд: Издање књижарнице С. Б. Цвијановића (1912ђ): 241–245.
- У. Белешке. Књижевност. *Српски књижевни гласник* XXIV/7 (1910): 556–558.
- ШЕВИЋ, Милан. О неколиким преводима из Гетеа. *Лейџоис Мајице српске* 260/8 (1909): 56–60.

*

BAŠTA, Danilo. Niče u Jugoslaviji. *Delo* XXVI/5–6 (1980): 159–184.

Sofija D. Božić

MILAN ĆURČIN AS A TRANSLATOR

Summary

The paper analyzes the controversies in literary periodicals between Milan Ćurčin, Assistant Professor of German Language and Literature at the Faculty of Philosophy in Belgrade and other German language translators (Rista Odavić, Jovan Kangrga, Petar Taletov, David Pijade...). Ćurčin criticized their work as laic and ignorant, and they portrayed him as a quasi-expert and quasi-intellectual, challenging the quality of his translation of Friedrich Nietzsche's work *Thus Spoke Zarathustra*. In each other's accusations, the weaknesses of German studies in Serbia were revealed, as well as those of Milan Ćurčin.

Институт за новију историју Србије
Трг Николе Пашића 11, Београд
sofijamisa@yahoo.com